

1/8

0-2b

Lenaneo la mebotu ya naga ya Phalaborwa.

Topography of Makhušane's

1. Makêkê ke moto wo gobego go dutši kgoši Makhušane le bakgomana ba gagwe. Ke moto wa goba le (phosphates). Go na le mogobe eobitšwago Lebata. Go medile morula wo fetago merula kamoka mo nageng ya Phalaborwa.

Motse wa Makêkê o phumile ke phapang ya bakgomana ka baka la ngwana wa Maie rangwane wa kgoši le Mamoemi rangwane wa kgoši. Ge Maie a hwetše ke morwa wa mathomo gwa tsoga pelaelo gore ngwana o loilwe. Gomme Maie le Mamoemi ba tšwa moreo. Moreo ke gore laētō la go ya monkomeni e lego motho wa dihlako. Ge bale gona dihlako tša bolela gore ngwana o bolailwe ke mosadi wa Mamoemi, Mamotaga-a-mašweni. Ge ba boile gae ga tsoga phapano ye kgolo. Maie a tloga motseng wa mošate. Le Mamoemi a tloga mošate. Gomme kgoši ya šala e le noši. Gomme ka morago ya tloga Makêkê. Ke gona mo go tšwelego serētō se rego:- Makeke bo seki bja taba bo sekile Mamotaga a mašweni motho o tagwa ke bja gagwe.

2. Setswepele ke moto wa mokgomana Mmeu Malatši. Gomme wona ga go kwale se seng ka go wona.

3. Serading ke moto wa iebje leo e bego e le pakane ya Lepato le Matšatši. Ke felo fao Matšatši a kilego khutša ntshe mohlang a tlogang Kgōpōlwē gona le megobe ye mebedi 1. Phala. 2. Phalana.

4. Mathemeng ke leina la sehlare.

5. Mašakgoleng gona le dithabana tšeo mmoto o bitšwago ga tšona e lego dithabana tša motse wa Mašakgoleng.

6. Madibaneng ke moto wo go belailwego Thomu ke phōōfōlō ye bitšwago Nare. Nare ke phōōfōlō ye swanago le kgomo ya bogale kudu.

7. Hlakisi gona le thabana tše pedi. Ke mo go bego go dula mokgomana yo mogolo wa Lepato. Hlakisi. Hlakisi e be e le moniši wa pula Phalaborwa. Morna yo o be a tumile kudu maatlang goba tsebong ya go neša pula. Ke gona gwa ba le kōmēlētō ye kgōlō nageng ya Phalaborwa. Bjalo batho ba botša kgoši Lepato gore a bitše kgoši ya pula goba ngaka. Bjalo Lepato a fa Hlakiši malēpē a golopapula. Gomme a fiwa sebaka sa matšatši a mabedi. Go thwe kgoši o be a tšere kgang le setšhaba goro Hlakisi ga tsebe pula go feta kgoši. Ke gona kgoši ya dira sehlare sa yona gore pula ya Hlakisi e sene. Sehlare seo se bitšwa letšatši. Le lehono batho ba sa dumela gore dikgoši di našo. Bjalo Hlakisi a iša pele ka go tshekgela pula e lego go dira dihlare ka se Phalaborwa. Hlakiši a laela kgoši go mofa kgomo ya go dira dihlare ka yōna. Kgoši 3 ya mofa yōna. Hlakiši a e hlaba goba go bolaya. Gomme a dira dihlare tša pula ka yona. Gomme a rwala nama ya kgomo a ya le yona gae. Hlakiši. Ge go fitile matšatši a mabedi pula e sane kgoši ya bitša pitšo ya banna kamoka ba naga. Ge ba tšile mošate kgoši ya bolelagore setšhaba se boletše gore Hlakiši o tseba pula. Gomme kgoši file Hlakiši malēpē le kgomo. Gomme Hlakiši o šitilwe ke pula. Ke gona kgoši ya bolela gore Hlakiši o swanetše go bolawa. Ke gona batho ba ya ba botša Hlakiši gore a tšhabe gobane kgoši e rera go tliša madira go bolaya. Hlakiši. Ke gona Hlakiši a tšhabe le motse wa gagwe a leba Bosobela tšatši bja Phalaborwa. Ge madira a Lepato a tla Hlakiši a hwetša Hlakiši a tšhabile. Go thwe ge kgoši e kwele gore Hlakiši o tšhabile ya tloša hlare sa letšatši pula yana.

Serētō:- Ke hlakiši a dikoma, Hlakiši manya marago o tloge šakoni la bo Lepato pula di šale di na.

8. Mabalatswetla ke moto wo gobego go tielwa gona matika. Gona le sediba. Mo motong gona le maratetšō ao gobego go apegwa tšie gona. Ke felo mo gobego go ratwa ke tšie.

9. Mokorane gona le thabana ya Makhorane.
10. Sebatini ke moto wa Nkwane e lego Nkwane wa go rula ditšhipi. Sebati ke thipa ya sesotho yeo modiro wa yona e
4 lego go hlaba mmele wa motho ge a lwala gore ba tšhele sehlare seo se bitšwago lebatala madi. Gape gona le ditnabana tše ntši. Ge motho a sepela le ditnabana tše go sa hwetšwa fao ditšhipi di bego di rulelwa gona.
11. Mekgoteng gona le sehlare seo se bitšwago mokgoti. Ke Sehlare sa go tšwa maswi. Gomme maswi a oa sona a ka bolaya motho.
12. Ntswaneng gona le lebje leo le adilego fase.
13. Psheni batho ba ile ba fela gona kudu ka ntwana ya Lepato le Matsatši.
14. Mahlakgahla gona le thabana.
15. Manoreo batho ha be ba nwa gona moreo. Moreo ke ge motho a tiilwe ke dihlako gothwe ke moloi. Ke gona felo fa gobe gona le ngaka yeo leina la yona e sa sa go polwago.
16. Mphanke batho ba fetšwa ke sekokonyane. Gobe go dutši monna yo a bitšwago Mphanke.
17. Masešweni batho ba fetšwa ke mapono a mehleng ya Makekele. Mokgekolo Mašanaka o bolaya lepono ka diatla a lwela ngwana wa gagwe yo o a bolailwego ke mapono. Gothwe Mašanaka o ile a swara lepono ka ditso tša mmele tšeo di sa lokelwago go swarwa.
- 5 18. Kolome gona le mokoti wo o ka se Phalaborwa o bitšwago (lekete la Kgotswane). Kgotswane ke gore modimo ka se Phalaborwa. Lekete ke molete. Gothwe gona le molete wo mogolo ba sa tsebego gore go epile mang. Ke ka tsela yeo le bitšwago lekete la Kgotswane. Gomme gona le lebje le legolo ka la go ala.
19. Dikokong gona le thaba tše tharo.
20. Sebolane gona le ditnabana.

21. Sekōkōtō gona le thabana gobe go dula monna yo bareng ke Kalabase. Gothwe e be e le motsomi ka kudu.
22. Ratšhaka gona le thabana tše nne.
23. Serubane ke moto wa letšwai.
24. Makgabo ke moto wa kgoši Makgabo. Gona le letswai.
25. Medumêlêng ke felo fao gobego go tiêlwa madika gona ke Kgoši Makhušane.

Ditšerwi go Motlalekgomo.

6

Dinoka tše kgolo tša Phalaborwa.

(1) Lepelle ke noka ye kgolo ya Phalaborwa. Ke molliwane wa naga ka thokō ya Borwa le Bohlabatšatši. Ke noka ya maatla kudu ge dipula di na. E na le madiba a magolo ac go dulago dikwena le dikubu. Gape e ratwa kudu ke ditau. Ka ngwaga wa 1915 Lepelle e kile ya tlala kudu gomme ya bolaya batho ka meetse a yona. Ge e tletši kudu meetse a ya kgole mo e ka kgopang metse ya batho. Serētō:- Ke lepelle la mamogodi le kgopabatho le mabje. Lekgopile bēpē-bokgalaka. (Ke gore noka ya Bepe e feta Lepelle fela ka maatla e fetwa ke Lepelle. Bepe ke noka ye tšwago Bokgalaka.

(2) Lehlabā goba Letaba ke noka ye kgolo ka Leboa le naga ya Phalaborwa. Gape ke molliwane wa naga ya Phalaborwa ka thokō ya yona. E na le madiba a magolo. Lediba leo le fetago madiba kamoka a noka ye ke kganana. Ke bodiba hja di mile tše 6 botelêlê. Gape a na le lesodi le legolo leo le bitšwago Sekgolome mo Lepane a ilego a hwela gona. Gothwe ke lesodi le legolo la dihlaka, fao go robalago ditlou, dinare, dikubu le ditau. Letaba ke noka ye šoro bjalo ka Lepelle.

7 Ge pula ye kgolo e ka na e tlala kudu ya kgopa metse ya batho. Ka pušo ya Meele kubu e kile ya bolaya morwa wa gagwe Dikobê.

Mogare ga Letaba le Lepelle gona le felo mo go ngwadilwego tše latelago. 1. Maoto a batho. 2. Diatla tša batho. 3. Marumo. 4. Dilêpê 5. Mesobe. 6. Mara. 7. Maho. 8. Mafehlo. 9. Maruba. 10. Mese 11. Mahodu. Le tše dingwe letlapeng.

Letaba e hlašana le Lepelle ka Bohlabatšatši bja Phalaborwa. Gomme tša iša metse a tšona Odi (Lempopo River) gomme yona ya iša meetse lewatlang la India.

Serêšô:- Ke letaba la modutla koma, lelle ba tlotli le lle basedi ba tlala. Ba tlotli ke batho bao ba sepelago le naga ba tsoma mabele.

(3) Salate. Ke noka ye kgolo mme e fetwa ke Lepelle. Le yona e na le madiba a magolo ao go dulago dikubu le dikwena. Gothwe monna yo mongwe a bitšwago Ntšhōkwe Seale o be a tšwelela a rwele dikgodu mme a hwetša noka e tletši. Bjalo batho ba motsibiša gore a seke a tshela noka gobane e ka mokgepa. Gomme a gana. Ke gona a tsena ka meetseng go tshela. Bjalo a fenwa ke meetse gomme a kgopiwa a hwa. E be e le ka ngwaga wa 1909. Kgoši Makhušane o be a dutši Salate moo ailego a hwa gona ka ngwaga wa 1985.

Serêšô:- Ke salate le hlapa kwena, gwa hlapa le lêlê le a ya. Le lêlê ke motho.

8

(4) Kweneni ke moêla wa noka ya Letaba. Ke noka ya goba le dikwena tše ntši. Gape gona le mabu a letswai.

Serêšô:- Ke Kweneni la molaša le motutu. Ke gore ke noka ya go mela molala, le motutu e gego mo(plam tree).

(5) Malopheng ke moêla wa Letaba.

(6). Manoge ke moêla wa Thothwê tšona di iša meetse a tšona Lepelle. Katšatši le lengwe ge basadi ba lema mehlaka tau ya swara mosadi yo mongwe gare ga bora mme ya mmolaya. Leina la gaewe ke Ngwanasegodi.

(7) Mesomane ke moêla wa Lepelle. Mo go yona go kile ga hwela Monna yo mongwe wa ba-Phalaborwa a bitšwago Mankalane Setagane. Gomme monna yo o bolawa ke tlala ya Matšhōna ya go e tlanya lefase la (Transvaal) Kamoka.

- (8) Hlakaneni ke moêla wa Letaba. Motho wa Moshagaan o bolawa ke tlala ya matšhōna. Gomme ga go tsebwe leina la gagwe.
- (9) Makgabo ke moêla wa Lepelle. Ke noka ya kgoši Makgabo. Gona le mobu wa letswai gona.
- (10) Metseasešlōng ke moêla wa Lepelle. Ke noka ya goba le seolo seo senago le meetse, mo lebotong la yōna.
- (11) Malebō ke moêla wa Lepelle. Gomme yona e na le dinosi tšeo di tsebjwago gotloga kgale. Le lehono di sale gona. Batho ba ya ba di rafa.
- 9 (12) Monyongelane ke moêla wa Lepelle.
- (13) Melalane le Thothwe ke meêla ya Lepelle. Mo go tšona gobe go dutši monna yo a bitšwago Bohlenkase gomme yena o bolaille ke mapono mehleng ya Makekele.
- (14).Sešenkane ke moêla wa Thothwe mme di iša meetse a tšhona nokeng ya Lepelle.
- (15) Pitsing ke moêla wa Thothwe. Gomme e be e le temo ya Induna ya kgoši Makekele Rapelo Mojela.
- (16).Mašenkane ke moêla wa Thothwe gona le letswai mo go yona.
- (17).Sana ke moêla wa Salate.
- (18) Sekhwēpē moêla wa Salate.
- (19) Mokwelekweta moêla wa Salate.
- (20) Mamataga ke moêla wa Salate ke noka ya mataya.
- (21) Sekwe ke moêla wa Salate.
- (22) Mekgobi moêla wa Sekwē.
- (23) Sešenkane moêla wa Salate.
- (24) Setšhstwē moêla wa Salate.
- (25) Sagodimo moêla wa Salate.
- (26) Sedibasabalotswi moêla wa Salate.
- (27) Motlimōrula moêla wa Salate.
- (28) Ntšhabadi moêla wa Salate gona le letswai.

Ditšerwi go Mphantlane Malatši. Ga go sale tše dingwe.

Matsha a naga ya Phalaborwa.

Mo ditabeng tšša matshaa a naga ya Phalaborwa go kwala fela mairi a matsha ao e lego maina a batho, gomme ga go kwane ditagalo le dirêtô tšša ona. Gomme matsha a mantšhi ga na thušo bathong ge e se lebakeng la dipula moô batho ba hwetšago nama ya selo seo se bitšwago (legotla) goba letlemetlo.

Letlemetlo ke mohuta wo mong wa segwagwa. Fela le feta segwagwa goba (segwegwe) ka bogolo. Phôôfôšwana ye e thuša batho ka nokong tšša tlala ge pula dina. Go tiwe letsha goba mogobe wo mong le wo mong ge dipula dina ga go dumelelwi yo mong le yo mong go bolaya magôtle ge e se mong wa mogobe le ba lapa la gagwe. Gothwe Legotla goba letlemetlo ke kgadinama. Ke gore ge pula ya mathomo e nele beng ba matsha ba swanetšhi go išša matlemetlo a bona mošate go leboga pula yeo e tlišitšego magotla. Ke gona yo a yang mogobeng wa yo mong ka ntle ga taslo ya mong wa mogobe o be a hwetša molato wo o lekanago kgomo goba some la malšpê. Matlemetlo ge pula di se sana a dula gare ga melete yeo motno a ka sekego a e bona, ka ge a tšwela ntle ge pula dina fela. Legotla ga le duli ka gare ga meetse a nokagoba nokana. Ge motno a sa išša nama ya legotla mošate o be a hwetša molato wo mogolo wo a ka lefago ka kgarebe.

11

Maina a matsha ke a:-

1. Lepetse, ke letsha le legolo nageng ya Phalaborwa. Ke letsha la kgcšhi Malatšhi kgauswi le dithabana tšša Selaolwe. Gomme bjalo lethuša dipnôôfôlô ka meetse mabakeng a kômêlêlô. Le ratwa kudu ke ditlou gona bjalo.
2. Lebata, le dutšhi motong wa Makeke mo gobego go dutšhi kgošhi Makhušane.
3. Phala
4. Phalana
5. Mahôkôlông.

- 1/cont. 6. Masopakhwe.
 7. Mamedi
 8. Masebenedi ke mogobe wa matlemetlo kudu kudu.
 9. Mabitsela, ke mogobe wa mabitsela malome wa kgoši Makhušane.
 10. Mapotokelê, ke mogobe wa Mapatokelê.
 11. Matlabeye, ke mogobe wa Matlabee.
 12. Sekwe, ke mogobe wa Sekwe.
 13. Namakgale ke mogobe o lego kgauswi le thaba ya Namakgale.
 14. Matlabe-ana e sale wa Matlabee.

Gomme megobe ye e senago meina a batho ke megobe ya batho kamoka ba naga.

Ga go se sengwe se kwalago ka ga Matsha.

Ka Motlalekgomo.

End. S.578.